

דף מט

'שני תלמידי חכמים המהלכין בדרך ואין ביניהן דברי תורה, ראויין לישרף באש... שני ת"ח הדרין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה, אחד מת ואחד גולה' — שאין מידותיהם מתוקנות כל הצורך, שלכן אין האהבה ביניהם שלמה. ואם כי אין אשמתם שוה, שהרי אחד נענש במיתה והשני בגלות, מכל מקום אשמה יש בשניהם, ואין אחד מהם נקי. וזה שאמרו 'אין ביניהן דברי תורה' — כי אף שעוסק כל אחד מהם בתורה לעצמו, אם אין בין שניהם דברי תורה — ראויין לשריפה... (מ'שיחות מוסר' לגר"ח שמואלביץ, ג תשל"ב כט תשל"ג)

ו'אלא עלמא אמאי קא מקיים? אקדושה דסידרא ואיהא שמיה רבה דאגדתא' — יש לפרש על פי דברי מחזור ויטרי (הובא בתוס' ברכות ג.), ש'יהא שמיה רבה...! היא תפילה שיהא שמו גדול ושלם, שזה יהיה לעתיד כאשר יימחה זרעו של עמלק. וכוונת הענין, שעכשיו בעולם הזה, אין דבר זה גלוי שבעצם כל כחות האדם, כחות השכל והרגש וכחות המעשה — הכל בלתי לה' לבדו, אלא מפני החטא נראה כאילו פעולות האדם נבדלות המה מהש"י, ויש יכולת בידו לעשות נגד רצונו. [וזה ענין ששם הוי' אינו נקרא אלא נכתב בלבד — שאין תפיסה והשגה בשם זה]. וכל זה נובע מחמת זרעו של עמלק, שהוא שורש הרע, 'ראשית גוים'. ועניית 'אמן יהא שמיה רבא...' בכל כחו וחיותו, מורה על תוקף חשק האדם שיהא השם שלם ויימחה זכר עמלק מכל וכל. ובוכות חשק זה העולם קיים, שאלמלא כן, לפי תוקף החטאים אי אפשר לו לעמוד, ורק בגלל החשק והתקוה לגילוי אור זה שיהא בעתיד, יש לעולם זכות קיום כבר עתה. (ליקוטי מאמרים' לר"צ הכהן ז"ל, עמ' 128)

בשני המקומות הללו נזכר 'לעלם ולעלמי עלמיא' — זהו הקשר בין העולמות. העולם קיים רק על ידי השפע מהעולם העליון. כשעמד בית המקדש על תלו, היה הוא מדבק עולמנו זה אל העולם הרוחני; אחרי חרבנו מדבקת התפילה אותנו אל העולם הקדוש הזה. שני השבחים האלה באים דוקא יחד עם עסק התורה, כי אמירת התרגום נחשב ללימוד תורה, וכן דוקא הקדיש שאחרי האגדתא יש בו סגולה זו — כי דבקות העולמות הבאה יחד עם התורה, הוא דיבוק חזק עם העולם העליון שמשם בא כל שפע החיות [ע' בנצח ישראל של המהר"ל פרק כב]. (מתוך עלי שור ח"ב עמ' שפ)

בדוקא נקטו 'אגדתא' — שעמי הארץ משתתפים שם, כמו שפרש"י, משא"כ בתלמודא. (אמת ליעקב)

'בני טהרה יש בך' — אין הכוונה לטומאת הגוף, כי אז לא נהגה טומאת נגעים וגם לא היה אפר פרה לטומאת מת, אלא המכוון הוא לטהרת הנפש, בחינת והריחו ביראת ה', וכמו שאמרו יראת ה' טהורה זה הלומד תורה בטהרה. (עפ"י פרי צדיק לר"ח סיון א)

'משמת רבי מאיר... משמת בן עזאי...' — נקטו כאן כפי הסדר מן המאוחר אל המוקדם, כלומר מושלי משלים נשאר עד שמת רבי מאיר, וקודם לכן כבר בטלו השקדנים, משמת בן עזאי, וכן הלאה. [ולבסוף הוסיפו במשנה משמת רבי, וכן בברייתא הוסיפו משמת רבי פנחס בן יאיר]. (עפ"י אמת ליעקב, ע"ש בפירוט).

(ע"ב) 'בעקבות משיחא חוצפא יסגא' — מלבד המשמעות הפשוטה שתתרכבה החוצפה, יש במשמעות 'יסגי' — תתגדל ותתעלה. בימי עקבתא דמשיחא, המנהיג וה'גדול' לא יוכתר לפי מדת חכמתו ויראתו, אלא לפי מידת החוצפה. ככל שחוצפתו ועזותו גדולה יותר, כך יהא 'בר סמכא' גדול יותר. (קובץ מאמרים לגר"א וסרמן — 'הרועים' יד. ע"ש אות יג על 'פני הדור כפני הכלב').

'בית וועד יהיה לזנות' — יש מפרשים: שיהיו מקומות גלויים ומרכזיים להיוועד שם לזנות. ויש מפרשים (וכן הוא ברש"י): בית הוועד של תלמידי חכמים יהיה לזנות (רמ"ה סנהדרין צז). ע' בספר בן יהוידע (סנהדרין) שפירש כל הסימנים הללו לטובה, כדרך הצדיקים שהיו דורשים פרשיות התוכחה שבתורה על צד הטוב — כדי להפוך את הקללה לברכה.

'והגבלן ישום' — המקום נזכר בספר יהושע (יג, ה) והארץ הגבלי. ובתהלים (פג, ח): **גבל ועמון ועמלק**. ותרגום 'הר שעיר' — טורא דגבלא. (מהרש"א). יש מזהים אותו עם הגולן. יש מפרשים 'גבלן' כינוי לחכם, הגובל ועושה סייגים לתורה. (עפ"י בן יהוידע — ע' במה שכתב בסנהדרין קג:).

'וארור אדם שילמד לבנו חכמת יונית' — רוב-ככל הראשונים פרשו, שהכוונה היא לחידות ומליצות ורמזי לשון שהיו מקובלות על 'בני פלטיין', ושאר העם לא הבינם. ואין הכוונה לחכמת הפילוסופיה של יוון [שאינן לה קשר למעשה של אותו זמן]. (עפ"י רש"י כאן ומנחות סד: רמב"ם בפרוש המשנה כאן; מאירי; שו"ת ריב"ש מה; נתיבות עולם למהר"ל — נתיב התורה, ועוד). אסמכתא גדולה לפרוש זה, מהביוטי 'חכמת יונית' ולא 'חכמה יונית', שמלשון זה משמע שהכוונה ב'יונית' לשפה היוונית, היינו, 'חכמת לשון יונית'. (עפ"י יהדות ומדע לפרופ. יהודה לוי נ"י, עמ' 142).

הערת הגר"מ מאוזו שליט"א: אין זה מוכרח כל כך, כי מצינו חכמת גם בנפרד — 'חכמת ודעת' (ישעיה לג ו).

יש מן הראשונים שפרש 'כגון אלו החוזים בכוכבים' (רמ"ה בשיטה מקובצת ב"ק פג.). וטעם הגזרה — משום מעשה שהיה; יש מפרשים מחשש מלשינות ומסירה, ויש אומרים שהמעשה לא היה אלא עילה לגזירה, אך עיקר הטעם הוא משום מינות, שלא להתחבר ליוונים ולתרבותם. (ע' באוצר מפרשי התלמוד ב"ק שם. וע"ע ביוסף דעת — חגיגה כב, על גזרות חז"ל 'משום מעשה שהיה')

וזה לשון המאירי (ב"ק שם): 'וקרובי מלכות שלהם, מצד שהם צריכים לכמה דברים בתכסיסי מלכים, שהיו נמשכים אחר חקירת החכמה עד להרבה, ולא היו מקרבים כל כך אלא מי שהוא שלם בחכמות ודעתו צלולה בכל הדברים — הותר להם ללמדה. ואף החכמים השלמים, שכבר מלאו כרסם בשר ויין — רצה לומר: התורה ותלמודה וסודות מצוותיה — אין לך קרובים למלכות יותר מהם, והרי נאמר 'בי מלכים ימלוכו', ומותר להם ללמדה כדי להשיב עליהם, ולחזק ענין הדת במסמרות לא ימוט'.
הערת הגר"מ מאוזו שליט"א: נראה להדיא שהמאירי מבין חכמת יונית על חכמת הפילוסופיא, ולא כרוב הראשונים הנ"ל ומתכוין להלכה למעשה בדורו על הרמב"ם וכיו"ב.

ככתבם וכלשונם'

'משמת רבי מאיר... משמת בן עזאי...' —

'נראה כאן בעליל איך תקופת שני אלפים תורה מתקרבת לסיימה, והאורות הגדולים נכבים בזה אחר זה. 'בטלו' שקדנים, דרשנים, 'בטלו' כבוד התורה, זיו החכמה. והאם אחריהם לא היו עוד שקדנים, עד דורנו אנו ממש? והאם אין עוד ענוה ויראת חטא עד אחרוני הצדיקים? אלא — שבגדולתם של התנאים ובמידותיהם אין לנו מושג כלדהו.

וישנם דברים שחורבן הבית גרם. ר' פנחס בן יאיר ור"א הגדול מונים אותם בהמשך. כל חלקי העם ירדו מדרגה אחת: שרו חכימיא למיהו כספריא וספריא כחוניא וכו'. ויחד עם זה 'בושו חברים ובני חורין וחפו ראשם... על מי יש לנו להשען — על אבינו שבשמים! אל לנו לחשוב כי כל זה מקרה. קורא הדורות מראש הוא היודע ובהשגחה מדוקדקת באו הדברים. ואם כך, גם במצב של חורבן וירידה יש סדר ותקוה — ורבן יוחנן בן זכאי יסד יבנה וחכמיה. כל זאת — בעקבות החורבן. מעתה פונים חז"ל שם אל העתיד, סמוך לימות המשיח:

'בעקבות משיחא חוצפא יסגי. היוקר יאמיר... ועל מה יש לנו להשען — על אבינו שבשמים'. מה שתיארו כאן אינו 'ירידה'. זהו מצב של 'מוטו כל מוסדי ארץ': התמוטטות החיים הכלכליים, החברתיים, המשפחתיים, המוסריים והמדיניים. מפליא הוא איך חז"ל ברוח קדשם ראו כל זאת לפני אלפיים שנה בבהירות כזאת, אשר בעינינו אנו רואים איך מתאמת כל דבר בדייקנות נוראה. אך גם במצב זה — 'על מי יש לנו להשען' בבטחון מוחלט? 'על אבינו שבשמים'. קורא הדורות מראש קרוב גם לדור זה, ואדרכה: ואת אחרונים אני הוא — השגחה מיוחדת וסיעתא דשמיא מיוחדת נמצאת דווקא בעקבתא דמשיחא!

ומה פשר ענין התמוטטות זאת לפני בוא המשיח? בוא וראה: משנה זאת מובאה בגמ' סנהדרין, ומפטיר שם רבא אחריה: 'מאי קראה — כלו הפך לבן טהור הוא'. דבריו סתומים. והנה רבינו הגדול מהר"ל מאיר עינינו ומגלה כאן דבר נפלא: 'כאשר הצרעת הוא במקצת, טימאה אותו התורה, כי הצרעת הוא הפסד לאדם כדכתיב אל נא תהי כמת. אמנם כאשר פרחו בו הצרעת בכולו הוא טהור, כי בצד זה אין הצרעת חוץ לסדר העולם, כאשר הפסד הוא בשביל הויה, כי כל הויה יוקדם לה העדר. ומפני כי יוקדם אל הויה ההעדר לכך העדר זה הוא בשביל הויה' (נצח ישראל פל"ה ע"ש). כאשר פרחו צרעת בכולו, בהכרח זוהי הכנה להויה חדשה, והפסד המכין התחדשות אינו מטמא. המהר"ל מיסד בזה: יצירה חדשה יכולה להתהוות רק אם המצב הישן מתבטל, והתבטלות זאת אינה קלקול וחורבן בעלמא אלא הכנה ליצירה החדשה. כך הוא בענין 'כולו הפך לבן טהור הוא', כי צרעת פרוחה בכולו היא הכנה להתחדשות ולא קלקול, ולכן טהור הוא. כך הוא בעקבתא דמשיחא: ההתמוטטות של כל יסודות קיום הכלל אינו קלקול וירידה כמו אחרי חרבן הבית, אלא התבטלות הקודמת לחידוש העולם ע"י המשיח. ימות המשיח הם עולם חדש: גילוי יחודו ית' תוך ביטול הרע. עולם חדש זה יתגלה רק אחרי שהתבטל כל מה שעולמנו כעת נשען עליו.

ועל מה יישען הדור של עקבתא דמשיחא בתוך כל הצרות הפוקדות אותו הן בגשמיות והן ברוחניות? 'על מי יש לנו להשען — על אבינו שבשמים! אם כל המאורעות והמוראות של הדור מקרים בלתי-צפויים — היה הדור דומה לספינה בים סוער בלי קברניט. אך קורא הדורות מראש מנהיג כך את עולמו, ועבדיו הנאמנים, חז"ל, צפו מראש כי כזה יהיה פני

הדור, והכל בהשגחה עליונה ועליו ית' אנו נשענים: ואת אחרונים אני הוא'. (מתוך 'עלי שור'
ח"ב עמ' קל ואילך)

(ע"ב) 'בעקבות משיחא חוצפא יסגא'

— 'כי כשמתקרב הקץ, מרגיש הסיטרא-אחרא שימיו ספורים, והוא משתדל בשארית כחותיו להפוך הקערה על פיה, כמו שאנו רואים לדאבוננו בימינו, התגברות כל מיני כפירה עם חוצפה בלי גבול. והוא כמו שמצאנו בספרים שבשעת יציאת הנשמה יש לפעמים התגברות אחרונה של היצר הרע המסית את האדם לכפירה גמורה וחירוף וגידוף ר"ל, אשר על כן תיקנו בנוסח צידוק הדין מסירת מודעא לבטל מעיקרא דיבורים אלה, כידוע. עלינו להתחוק בעצמנו נגד גל זה של כפירה, בידענו שאינו אלא שגעון זמני וסימן מובהק להתקרבות הגאולה במהרה בימינו'. (מכתב מאליהו ח"ד עמ' 267. וראה עוד ענינים עמוקים בזה בספר ממעיני הישועה לגר"מ חרלפ זצ"ל, ח"ב).

'והאמת תהא נעדרת' –

'דורנו הוא בודאי דור עקבתא דמשיחא, אשר עליו אמרו רז"ל: 'והאמת תהא נעדרת'. דורנו הוא דור חיצוני, הדבק בחיצוניות בלי תוכן פנימי; דור שכל טובותיו – שלא לשמה; דור שכל עולמו – תיאטרון, וכל מעשיו – משחקים; דור שכל מחשבותיו – דמיון, והשגת המציאות האמיתית נעדרת ממנו. בדור אשר כזה, כל העולם כולו – בית חולי-נפש, אשר בדמיונות ידבקו ויחשבו.

ומי המה הרופאים בבית החולים הנורא הזה? – החולים בעצמם! הן, שכלם מטושטש, ודעתם מבולבלת, והסביבה מלאה שגעון; האם לחולי-נפש יאמרו 'צאו ורפאו את עצמכם?' מה נורא המצב!

אין לנו אלא לדרוש ולתור אחרי נקודת האמת – ניצוץ הרצון הפנימי שישנו בלבו של כל אחד מישראל, ונמצאנו בעזרת ה', אם נתחזק בכל כחנו'. (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 116).

'הנה איתא בשבת (לא) ששואלין לו לאדם בשעת הדין צפית לישועה. וזה היה אפילו בזמנים שלפנים, וכל שכן כהיום שאנו רואין שנתקיים כל מה שאמרו חכמים באותה משנה, וגם כל הסימנים האמורים בפרק חלק (דף צו עיי"ש), ובסוף מסכת כתובות, הכל יצא לאור ב"ה בודאי יש לנו לצפות לישועה במהרה בימינו אמנ'. (לקוטי הלכות)

'לא תיתני ענוה דאיכא אנא' –

'... הרעיש כ"ק שליט"א על הא דפירש דברי רבי זירא בברכות (נז). הרואה שעורים בחלום סרו עוונותיו, ואמר ר"ז, אנא לא סלקי לארץ ישראל עד דחזאי שערי בחלמא, דאז ידע בעצמו שצדיק הוא. ועל זה תמה כ"ק שליט"א מי הוא שיאמר על עצמו שאינו חוטא, ואין לך חוטא יותר מזה, ואין להאמין שאיש כזה ראוי לגדולה. ואפילו כל העולם כולו אומרים לו צדיק אתה היה בעיניך כרשע עכ"ל –

מה יאמר כ"ק שליט"א בהא דפרק החליל (נג) חסידים ואנשי מעשה אומרים אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו. בעלי תשובה אומרים אשרי זקנותנו שכיפרה את ילדותנו. הנה

שחסידים הללו ידעו מעלתם ומדריגתם, ולדברי כ"ק שליט"א אין לך חוטא יותר מאלה. ובריייתא שלימה שנינו בקדושין (מט): על מנת שאני צדיק אפילו רשע גמור מקודשת שמא הררה תשובה בלבו. ולדברי כ"ק שליט"א כיון שידע בעצמו שצדיק הוא ועל מנת כן קידשה א"כ הרי הוא חוטא גמור ולמה מקודשת. והבריייתא הלז היא הלכה ברורה שאפילו כל רוחי הדמיונות נושבים בה אין מזיזין אותה ממקומה.

אמנם אין הידיעה מכל אלה סותרת הענוה ושברון לב כלל. ומשה רבינו ע"ה ידע מכל מה שעשה נסים ונפלאות וקיבל תורה מלהבות אש וכתב בעצמו בהתורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה והתורה העידה עליו והאיש משה ענו מאד. ובאבות דרבי נתן כ"ד מוכי שחין היו בירושלים ונפשו של משה היתה שפילה מהם, כי מפני עוצם ביטולו לא קיבל מכל אלה שום התנשאות. וכן כל איש לפי ערכו. ורב יוסף אמר (פסחים סה): אי לאו האי יומא דקגרים כמה יוסף איכא בשוקא. ואמר (סוף סוטה) לא תיתני ענוה דאיכא אנא. ודברים אלו צריכין יגיעה רבה להבינם על בורים. והשבועה שמשביעין אותו... אפילו כל העולם כולו אומר לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע — כבר פירשה הרב זצלה"ה בספר התניא, והוא ספר מצוי ואין מהצורך להעתיק דבריו.

אמנם מדרגות מדרגות יש, יש צדיק שיודע מדריגתו כו' ובספר קול שמחה מבאר בזה ואין להאריך בדברים כאלו'. (מתוך אבני נזר יו"ד תנו — תשובה מבן המחבר).

'... ומוכח דהכיר מעלתו בתורה שהיה סיני כו' — אלא כמו מרע"ה, הגם שידע גודל מעלת נשמתו, לא יצא חובת עבודתו, כן רב יוסף...'. (מתוך פרי צדיק — שבועות כו, עע"ש).

להלן עיקרי דברים (בשינויי לשון מעטים, להקל על שטף הקריאה), מקונטרס 'ישראל קדושים' (עמ' 64 ואילך) לרבנו צדוק הכהן מלובלין זצ"ל, השייכים לסוף מסכת סוטה:

משניות מסכת סוטה מסיימים 'משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא', שהם שתי מדרגות הקודמות ל'קדושה' (בבריייתא דרבי פנחס בן יאיר — ע"ז כ). הקדושה היא המדרגה העליונה שלמעלה מקומת אדם, שהוא מה שהש"י עוזרו. ועל זה לא שייך ביטול, שישועת הש"י אינה בטלה ח"ו ושפעו אינו פוסק. והביטול שייך רק במה שבהשתדלות האדם.

ושוני המשניות בדורות המאוחרים חיברו אחרי כן את הבריייתא ד'משחרב בית המקדש...'. ועקבתא דמשיחא. כי מיתת רבנו הקדוש שנקרא בשם 'קדוש' סתם, שבו היה משכן הקדושה בישראל בעולם הזה, היא ממש חורבן בית המקדש, שהוא משכן הקדושה בישראל במקום. והוא הראשון אחר החורבן שהיה ראוי להיות משיח, אלמלא זכו ישראל. וממנו התחלת עקבות משיח, שכבר התחילו עקבותיו להיות נודעים...

אבל בדורות שאחר כך, מכי אתו רב לבבל והרביץ שם תורה הרבה בקדושה ובטהרה וברוח הקודש שבהם, עד שהוסיפו התלמוד על המשניות שישד רבי, שהוא השלמת תורה-שבעל-פה, הוסיפו שם 'לא תתנו' וכו', והוא סיום הגמרא של מסכת סוטה.

ומכל מקום לא מחקו זה מן המשנה, כי חכמי המשנה לא כתבו דברים בטלים, וכל דבריהם ברוח הקדש, וידעו מה שיהיה עד סוף כל הדורות, והם היו תנאים שגדולים מאמוראים, ואין אמורא יכול לחלוק על משנה, רק הם דברו כפי השגתם במדרגה הגדולה שלהם, לאותה המדרגה היה ביטול. אבל כפי השגת האמוראים בדורם שחזרו להקים דגלה של תורה בבבל,

שהוא 'במחשכים', היינו בהעלם ולא בהתגלות כל כך כפי שהיה בדורות התנאים בארץ ישראל. ואע"פ שהיא מדרגה קטנה מחד, היא גם מדרגה גדולה מאידך, כי יוכלו להשיג האור בתוך החושך וההעלם גם כן, ומצד זה לא היה לה ביטול.

והאריך שם בענין 'ראת חטא' שאמר רב נחמן על עצמו, ובמדרגת 'ענוה' שאמר רב יוסף, וסיים: 'וזהו השלמת מסכת סוטה, בהגדרה בפועל כפי האפשר, שזה מדת כל אחד, ואפילו עם-הארץ יוכל להגיע ממדרגה למדרגה עד סוף כל דרגין בהשפעת הקדושה הגמורה ללב, שיהיו כל מעשיו לשם שמים, כולו קודש לה'".

הרחמן הוא יזכנו להתחיל ולסיים מסכתות וספרים אחרים, ללמוד וללמד לשמור ולעשות